

KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ “ZOO“ SÖZCÜĞÜ VE BAZI YER ADLARI ÜZERİNE ETİMOLOJİK BİR İNCELEME

*Kenjegal KALİEVA**

Özet

Kırgız Türkçesinde, Çağdaş Türk dillerinin çoğunda bilinmeyen *zoo* “dik uçurum“ sözcüğü vardır. Eski Türkçedeki *kaya* sözcüğü anlam bakımından *zoo* sözcüğü ile aynıdır. Bazı bilim adamlarına göre Eski Türkçedeki *kaya* sözcüğü ile Kırgız Türkçesindeki *kıya* sözcüğü köken olarak aynıdır. Bugüne değin *kaya* sözcüğünün etimolojisi üzerine durulmuştur, fakat *zoo* sözcüğünün etimolojisi üzerine bir inceleme yapılmamıştır. Bu sözcüğe bağlı olarak bir diğer önemli konu Kırgız Türklerinde kullanılan yer-su adlarıdır. Kırgızcada yer-su adları üzerine yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır. *Boom Kapçıgay*, *Narın*, *Kökömeren*, *Alamüdin*, *Ulakol*, *Darkan* gibi bazı yer adlarının etimolojisine bakıldığında bu sözcüklerin Moğolcadan alıntı olduğunu ve anlamlarına da *ağaç*, *su*, *kıyı* anlamlarına geldiğini görmekteyiz. Bu çalışmada, *zoo* sözcüğü ile Kırgız Türkçesindeki yer-su adlarından olan *Boom Kapçıgay*, *Narın*, *Kökömeren*, *Alamüdin*, *Ulakol*, *Darkan* üzerinde durulmaktadır. Çalışmada her bir sözcük bir madde başlığı altında ele alınmakta ve bu sözcükler bazı çağdaş Türk lehçeleri ile karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zoo, Yer Adları, Kırgız Türkçesi, Eski Türkçe, Moğolca, Çağdaş Türk Lehçeleri.

AN ETYMOLOGICAL EVALUATION ON THE WORD “ZOO“ AND ON THE SOME PLACE NAMES IN KYRGYZ TURKIC LANGUAGE

Abstract

There is the word *zoo* “a rock, or rocky cliff” in Kyrgyz Turkic language, which is not well known in other Turkic languages. The word *kaya* is used for “a rock, or rocky cliff” both in the Old Turkic and in most modern Turkic languages. However, according to some scholars, the root of the word *kaya* and the word *kıya* in Kyrgyz is similar. The etymology of the word *kaya* has been studied, but no etymology has been conducted on the word *zoo*. Another important issue related to this word *zoo* is the place names in Kyrgyzstan. The most place names are loanwords. When we look at the etymology of some place names, we see that the words are quoted the meanings tree, water, shore. In this study, the etymological explanation of the word *zoo* and the place names *Boom*, *Narın*, *Çek-Nura/Orta-Nura*, *Alamüdin*, *Ala-Arça*, will offered. In this study, each word is dealt separately and compared with some modern Turkic languages.

Keywords: Rock, Toponyms, Kyrgyz Turkic, Old Turkic, Mongolian, Modern Turkic Languages.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, el-mek: kenjegal.kalieva@yahoo.com

1. Giriş

Kırgız Türkleri asırlar boyu göçebe hayat sürmüşlerdir. Bu göçebe hayat süresince çeşitli dönemlerde çeşitli halklarla dilsel, kültürel, siyasi ve sosyal ilişkiler kurmuşlardır. Kırgız Türkçesinin söz varlığında bu ilişkilerin izlerini görebilmekteyiz. Bu ilişkilerin sonucu olarak Kırgızcada Çince, Moğolca, Arapça, Farsça ve Rusçadan çok sayıda alıntıya rastlanmaktadır. Yunusaliev (1985: 64-67) Kırgız Türkçesinin tarihî dönemlerini üçe ayırmıştır:

1. Eski Dönemdeki Kırgızca (IX-X. yüzyıllara kadarki Kırgızca)
2. Orta Dönemdeki Kırgızca (XV- XVI. yüzyıllar arasındaki Kırgızca)
3. Yeni Dönemdeki Kırgızca (XVI. yüzyıldan sonraki Kırgızca)

Çin kaynaklarında (Tang Dönemi 618-907)¹ adı geçen Kırgızların dilini, *Eski Dönemdeki Kırgızca* dönemine dâhil edebiliriz. Ancak bu dönemde kayıtlara geçen Kırgızlara ait yazı dili bilinmediği için bu dönemdeki Kırgızcanın söz varlığından bahsetmek zordur. Bazı bilim adamları Kırgızlara ait olabileceği düşünülen iki sözcük (*a-še* “Yönetici; Hâkim; Yargıç”, *kja-ša* “Demir”) üzerine tartışmışlardır (bk. Alimov, 2016: 265-283; Golden, 1992: 178-17; Menges, 1956: 169; Pulleyblank, 1990: 104-105; Sarkisyanz, 1961: 348). *Orta Dönemdeki Kırgızcanın* Yenisey bölgesindeki Kırgızların döneminde başladığı tahmin edilmektedir. 13. yüzyıldan itibaren başlayan Moğol istilasını, tüm Türk halklarının kültürünü, sosyal ve siyasi hayatını etkilemiştir. Bu etkilerin sonucunda Kırgız Türkçesinin söz varlığına Moğolcadan alıntı sözcüklerde girmiştir. Bu sözcük alıntıları daha sonraki asırlarda Jungarlarla (Kalmukların) ve Oyratlarla olan savaş sonucunda da gerçekleşmiştir. Kırgız Türkçesindeki Moğolca unsurlar üzerine az sayıda da olsa araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada, Çağdaş Türk dillerinin çoğunda bilinmeyen *zoo* “keskin dik bir uçurum” sözcüğü ile Kırgız Türkçesindeki yer-su adlarından olan *Boom Kapçıgay*, *Narın*, *Ala-Arça*, *Alamüdü*n, *Çek-Nura/Orta-Nura* üzerine etimolojik bir inceleme yapılmıştır.

2. Zoo

Kırgız Türkçesinde *zoo* sözcüğü, “dik uçurum” anlamı ile bilinmektedir. Yudahin’in (291b) sözlüğünde *zoo* sözcüğünün anlamı, “erişilemeyen, bitkisiz kaya” olarak verilmiştir ancak sözcüğün kökeni ile ilgili herhangi bir bilgidir söz edilmemiştir. Eski Türkçede “keskin dik bir uçurum” için *kaya* sözcüğü geçmektedir (bk. Clauson, 1972: 674b; DLT 418; Ayazlı, 2016: 141 *kaya* Kaynak E1 (bk. Zieme, 1975), MängiB (bk. Zieme, 1986) 1 korum k. (ikileme) “kaya”) Çağdaş Türk dillerinin çoğunda *kaya* sözcüğü bulunmaktadır; Alt. *kaya taş* “skala” (RAltS 692); TTür. *kaya* “büyük ve sert taş külesi” (TürkS 1360); Azer. *gaya* (RAzrS 171); Türkm. *gaya* (RTrmS 198). Gag. *kaya taş* “granit” (GagRS 189); Başk. *kaya taş* (RBaşS 779); Tat. *kaya*, *kiya taş* (RTatS 571); Hak. *xaya* (RHakS 784); Kum. *kyala* (RKumS 322); KarBal. *kiya* (RKrbS 574); Tuv. *xaya* (RTuvS 532); YUyg. *kiya* (RUygS 1170); Usb. *koya* (RÖzbS 422); Kazak Türkçesinde *küz* sözcüğü “keskin dik bir uçurum” (KazRS 220) anlamıyla bulunmaktadır. Karakalpak Türkçesinde ise *car* “keskin dik bir uçurum” (RKklpS 929) anlamı ile görülürken, Çuvaş Türkçesinde *çuye tu* “kaya” (RÇuvS 687) ve Yakut Türkçesinde *haya* “dağ” (YakRS 473) anlamlarıyla bilinmektedir. Eski Türkçede *tag* sözcüğü Türk dillerinde “dağ” anlamı ile gelmektedir ancak Yakut Türkçesinde *ta* “orman” (YakRS 417b) anlamı ile bilinmektedir.

Kırgız Türkçesindeki *car* sözcüğü de “uçurum, yaka, kıyı” (Yudahin, 1985: 232a) manasında kullanılmaktadır. Räsänen’in sözlüğünde (221a/b) Kırgız Türkçesinde de *kaya* sözcüğü olduğu tespit edilmiştir ancak bu sözcük hem günümüz Kırgız Türkçesinin sözlüklerinde hem de Kırgız Türkçesinin ağızlarında geçmemektedir. Kırgız Türkçesinde *kiya* sözcüğüne “tepenin yamacı” anlamı ile rastlanmaktadır.

¹ Menges 1956, Bartol'd 1963, Pulleyblank 1990, Golden 1992: 178

2.1. Zoo, Kaya Sözcüklerinin Kısa Etimolojisi Üzerine

Clauson'a (674a; Haenish 55, Kowalskiy 770) göre Türk dillerinde bilinen *kaya* sözcüğü ile eski Moğolcada *kada* sözcüğünün kökeninin aynı olabileceği dile getirilmiştir. Clauson, *kada* sözcüğünün aslında *kad-* fiilden türemiş bir isim olduğunu ileri sürmüştür. Ramstedt'e (Ram 46, 57) göre de ET'de *kaya* sözcüğü eski Moğolcadan bir ödünçlemedir. Ancak Doerfer (TMEN 269) ve Sevortyan (199) kendi çalışmalarında bunun mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

Klasik Moğolcada *xada(n)*, "kaya: uçurum" (Lessing 902a) anlamlarıyla bilinmektedir. Doerfer, *kada* sözcüğünün Moğolcadan Türkçeye bir ödünçleme olduğunu dile getirmiştir (TMEN I, 394). Ancak Doerfer ET'deki *kaya* sözcüğü ile Moğolcadaki *kada/hada*'nın aynı kökten olmadığını dile getirmiştir. Ramstedt (46, 47), ET'deki *kaya* sözcüğünün Moğolcadan çok eski bir dönemde ödünçleme olabileceğini dile getirmiştir. Doerfer, böyle bir ödünçleme olduğuna dair başka bir örnek olmadığını ayrıca Moğolcadaki *-d-* sesinin Türkçeye *-y-* olarak geçmediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Doerfer, Radloff'un (R II 88) ET'deki *kaya* sözcüğünün *kada* sözcüğüyle bağlantılı olduğu iddiasının düşük bir olasılığa dayandığını da belirtmiştir.

Sevortyan (1974: 198, 199), bazı Türk dillerinde *kaya* sözcüğünün ilk hecesinde bir daralma olduğunu dile getirmiş ve bunun için buna örnek olarak Kırgız Türkçesindeki *kıya* sözcüğü örnek olarak verilmiştir. Kırgız Türkçesinde *kıya* sözcüğü, "tepenin yamacı" anlamıyla bilinmektedir (Yud 501b). Sevortyan'a göre *kaya* sözcüğü "kaya, dik uçurum" anlamıyla Gagavuz, Kırgız, Karakalpak Türkçeleri ve Başkurt Türkçesinin bazı ağızları dışındaki Türk dillerinde bilinmektedir.

Moğolcada *zav(a)* sözcüğüne "hendek, geçit, vadi" (Lessing 1018a) anlamıyla rastlanmaktadır. Moğol dillerinden olan Kalmukçada *xad* sözcüğü "kaya: uçurum" (KalmRS 565a) ve *zo* II. sözcüğü "dağ zinciri" (KalmRS 249b) anlamında bilinmektedir. Hangin'in (1986: 242b) sözlüğünde *zoo(n)* sözcüğü "mahmuz, dağ sırası" anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Moğolların Gizli Tarihinde **jaba* "boşluk, dağ geçiti" (Haenisch, 1939: 222a) ve Nugteren'in çalışmasında ise *zav* "geçit; dağ geçit" biçimi geçmektedir (bk. Nugteren, 2011: 378).

Kırgız Türkçesi ve ağızlarında bilinen *zoo* sözcüğünün etimolojisi üzerinde günümüze değin durulmamıştır. Türk dillerinde *zoo* sözcüğü "kaya, uçurum" anlamıyla bilinmemektedir. krş. SUyg. *zor tag* (Malov, 1957: 31a / 31b).

Yukarıda söz ettiğimiz açıklamalardan yola çıkarak denilebilir ki, Kırgız Türkçesindeki *zoo* sözcüğü Moğolcadan bir ödünçlemedir. Kırgız Türkçesindeki *zoo* sözcüğü 'kaya, dik uçurum' manasında daha sık kullanılmaktadır ancak *kıya* sözcüğü ise ET'deki *kaya* sözcüğünün bazı ses değişimlere uğramasıdır ve sözcük daha çok atasözleri ve deyimlerinde rastlanmaktadır: *Kıya basıp ketti*. "Yanından geçti."; *Töönü kıyadan ötkörüp ciberdi*. (Deyim; Yud. 501b) "İşte kurtuldun!"; *Arkam kıya, astım car*. (Deyim; Yud. 501b) "Arkam kaya, önüm yamaç."

Ayrıca Moğolcadaki *zava* sözcüğünün "vadi, dağ geçit" anlamları, Kırgız Türkçesinde "kaya, dik uçurum" olarak anlam değişikliğine de uğramıştır. Kalmukçada *zo* sözcüğünün "dağ zinciri" anlamı, Moğolcadaki anlamıyla eşleşmemektedir. Kırgız Cumhuriyetinin milli marşının ilk satırına bakılırsa *Ak möngülüü aska, zoolor, talaalar* "Beyaz karlı dağlar ve vadiler", buradaki *zoolor* sözcüğü "dağ zinciri" anlamına gelmektedir. Anlaşılan şu ki, Kırgız Türkçesindeki *zoo* sözcüğü sadece "kaya" anlamını değil Kalmukçadaki gibi "dağ zinciri" anlamını da vermektedir.

3. Yer-Su Adları ve Adlar Üzerine Etimolojik İnceleme

Yer-su adları üzerine şimdiye kadar Kırgız Türkçesinde yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: Yunusaliev 1959, Batmanov 1966, Konkobaev 1980, Sıdıkov 1983, Oruzbaeva 1995, Abdullaev 2007 vs. Kırgızistan'daki yer-su adlarının çoğunun Moğolcadan ödünçleme olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada *Boom Kapçıgay*, *Narın*, *Nura*, *Ala-Arça*, *Alamüdüin* adlarının etimolojisi üzerine durulmaktadır ve anılan yerler hakkında bilgiler verilmektedir.

3.1. *Boom Kapçıgay*

Boom geçiti, Çüy Nehrinin ortasında, Kırgız Ala-Too ve Küngöy Ala-Too sırtları arasındaki ara yüzde yer almaktadır. Geçidin uzunluğu yaklaşık 30 km'dir. Bununla birlikte *Boom* geçidi Çüy Vadisi ile Isık-Köl havzasını bağlar. *Boom*'un doğası çok çeşitlidir. Üst kısmında hafifçe eğimli taş yapılar hâkimdir, nehrin taşkın yatağı oldukça geniştir ve yoğun bitki örtüsü ile kaplıdır (URL 1).

3.1.1. *Boom Kapçıgay Adının Etimolojisi Üzerine*

3.1.1.1. Boom: Kırgız Türkçesinde *boom* sözcüğü sadece bir yer adı olarak bilinmektedir. ET'de, OT'de ve Çağdaş Türk dillerinin çoğunda sözcük tespit edilmemiştir. Kırgız Türkçesinin dışında sözcüğe sadece Yakut Türkçesinde *biom* “zorlukla geçilen yer” (YakRS 84b) ve Tuva Türkçesinde *boom* “nehire doğru uzanan dağ silsilesindeki uçurum” (TuvRS 112b) anlamlarıyla rastlanmaktadır. Moğolcada *boom* sözcüğü “yüksek ve dik, dar dağ geçidi veya vadi” (Lessing 112b) ve Kalmukçada “zorlukla geçilen yer” (KalRS 109b) anlamlarıyla geçmektedir.

3.1.1.2. Kapçıgay: Kırgız Türkçesinde *kapçıgay* I “dağ geçiti; uzun ince dağ vadisi” ve *kapçal* “kayalı dağ geçiti” (Yud. 344b) sözcükleri vardır. *Kapçıgay* sözcüğü Yeni Uygur, Nogay, Kazak Türkçelerinde bulunmaktadır; YUyg. *kapçıgay* “dağ boğazi” (YUygTS. 220b); Nog. (ağız) *kapsagay* I. “geçit” (NogRS 146b); Kaz. *kapsagay* “yalın ve uzun boylu” (KazRS 274). Aynı köke sahip olan *kapçal* “kayalı dağ geçiti” sözcüğü ise Altay, Tuva Türkçelerinde rastlanmaktadır; Alt. *kapçal* (RAltS 807b); Tuv. *kaşpal* (TuvRS 232a).

Her iki sözcüğün de Moğolcadaki *xapçi-* “sıkmak, tutmak” (Lessing 896a) fiilinden türemiş olduğu düşünülmektedir (bk. Sevortyan V, 273; 274; Doerfer TMEN I, 264/ 265). Moğolcada *xapsagay* sözcüğü “dağ geçiti, vadi geçiti” anlamıyla bilinmektedir (Lessing 896a; bk. Karaağaç, 2003).

3.2. *Narın Bölgesi*

Kırgızistan'ın kuzeyinde en büyük yüz ölçüme sahip ve nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu yedi bölgenin biri olan *Narın* bölgesidir. *Narın* bölgesi, Kırgızistan'da nehir kıyısında kurulan tek şehir olarak biliniyor. *Narın* nehri, en yüksek Ala Dağlarıyla kuşatılmış bir vadi ortasından geçmektedir. Küçük şehir de bu nehir kıyısında kurulmuştur. *Narın* nehri 600 kilometre uzunluğa sahip olup, Orta Asya'nın en büyük nehirleri olan Amur Derya ile Sir Derya nehirlerine akmaktadır (URL 2).

3.2.1. *Narın Adının Etimolojisi Üzerine*

Kırgız Türkçesinde *narın* sözcüğü “ince, küçük doğranmış haşlanmış et ve üzerine et suyu eklenmiş” bir yemek adı olarak geçmektedir (Yud 55a/b) ve bu yemegin bir diğer adı *Beş barmak*'tır. Schönig *narın* sözcüğünün yemek adı olarak Karakalpak ve Özbek Türkçelerinde (*norin* ÖzbRus 290b) de geçtiğini tespit etmiştir (bk Schönig, 2000: 139). *Narın* sözcüğü, Kırgız Türkçesinde sadece yemek ve bölge adı olarak bilinmektedir. Çağatay-Osmanlıca sözlükte ise *narın* sözcüğü, “Türkistan'da bir derya ismidir” anlamıyla tespit edilmiştir (bk. Kúnos, 1902: 147; TMEN I, 513). *Narın* (TürS.1752b)sözcüğüne Türkçeye Farsça (< Far. naarin < Moğ.) üzerinden geçmiştir, Azerbaycan Türkçesinde (TLS 640), Yakut Türkçesinde (YakRus 252b)

“ince; sevimli” anlamlarıyla rastlanmaktadır. Tuva Türkçesinde ise *narin* sözcüğü, “zor” (TuvRus 307b) anlamıyla bilinmektedir.

Narin sözcüğüyle Moğolcada “ince; dar” (Lessing 566a) ve Kalmukçada “güneş” (KalRus 368b) anlamlarıyla karşılaşmaktadır.

3.3. Çet-Nura ve Orta-Nura Köyleri

Çet-Nura köyü, Kırgızistan’ın Narın bölgesinin Narın şehrinin kuzeydoğu tarafında yer almaktadır. Orta-Nura ise Çet-Nura’ya bağlı Orta-Nura ırmağının kıyısında yer alan küçük bir köydür (URL 3).

3.3.1. ‘Nura’ Adının Etimolojisi Üzerine

Kırgız Türkçesinde *nura* sözcüğü sadece bir yer adıdır. *Nura* sözcüğü diğer Türk dillerinde tespit edilememiştir ancak *nura* sözcüğüne anlam açısından benzeyen *na’ur*, *nor*, *nohur* sözcükleri “göl; su oluşu; su birikintisi” Yeni Uygur Türkçesinde, Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde tespit edilmiştir: YUyg. *nor*, *no* “su oluşu; çatı oluşu” (YUygTür 291b); Azr. *nohur* “su birikintisi, gölet” (bk. Schönig 2000: 139). Hem Moğolcada hem de Kalmukçada iki farklı anlam taşıyan sözcüklere rastlanmaktadır: Moğ. *nura* “nehir kıyısı; sarp kıyılar” (Lessing 596a), Kalm. *nura* “uçurum” (KalRus 386a); Moğ. *nagur* “gölet, göl” (Lessing 558a), Kalm. *nur* “göl” (KalRus 386a). Farsçada da *navur* “göl” (< Moğ. *nagur*) biçimine rastlanmaktadır (TMEN I, 515).

3.4. Ala-Arça Millî Parkı

Ala-Arça Millî Parkı, 1976 yılında Bişkek’in güneyinde yüksek dağlık bir bölgeye kurulmuştur. Park, yaklaşık 200 km² alanı kapsar ve sahanın yüksekliği 1500 m’dir. Bu park Ala Dağlarının yüksek tepesi 4,895 m’li Semenova Tian-Şanski Doruğuna doğru uzanır. Bu parkta altı yüzden fazla çeşitli bitki, ağaç türü yetişmektedir. Ayrıca yabancı hayvanlar da bulunmaktadır (URL 4).

3.4.1. Ala-Arça Adının Etimolojisi Üzerine

3.4.1.1. Ala: Yudahin’in (Yud 44a) sözlüğünde *ala* sözcüğü “karışık renkli; alaca” (< Moğ. *alag* “karışık renkli”: Lessing 26b) anlamıyla verilmiştir. Ancak yer adlarına eklenen *ala* sözcüğü “yüksek tepe” (< Moğ. *ala*: Lessing 26a) anlamına gelmektedir ve bu anlamda kullanılan sözcüğe Yudahin’in sözlüğünde rastlanmamıştır. Tuva Türkçesinde *alaak* sözcüğüne “orman vadisi” anlamı ile rastlanmaktadır (TuvRS 50b).

3.4.1.2. Arça: Kırgız Türklerinde *arça* ‘ardıç’ (< Moğ. *arça*; Lessing 50b; KalRus 52a) *arç* I önemlidir (Yud 72a). Kırgızlar eski zamanlardan beri kötü ruhları gidermek için *arça* ile tütsü yaparlar. Bu sözcüğe Kırgız Türkçesinde olduğu gibi Türk dillerinin birçoğunda bazı ses değişimleri ile rastlanmaktadır: Alt., Hak. *arçın* (RAltS 301a, HakRS 32b); Baş. *artış* I. (BaşRS 51b); Tat., Trkm., Mzb., Kaz., SUyg. *arçal/arşa* (TatRS 41a, TrkmRS 53a, ÖzbRS 40a; KazTR 20b; Ayazlı, 2015: 104).

3.5. Alamüdü (Alamedin)

Çüy bölgesine bağlı olan *Alamüdü* ilçesi Bişkek’e yakın bir yerleşkedir. 1974 yılında Kant ilçesine bağlı iken ve daha sonra yeni bir ilçe olarak belirlenmiştir (URL 5).

3.5.1. Alamüdü Adının Etimolojisi Üzerine

Alamüdü: *ala* (< Moğ. *Ala* “yüksek tepe” : Lessing 26a; bk. 2.4.1.1.). Kırgız Türkçesinde *müdü* sözcüğü sadece yer adı olarak geçmektedir. *Alamüdü* adı Rusçada *Alamedin* (Аламедин) olarak yazılmaktadır. Sözcük Moğolcadan bir ödünçlemedir: *müdü* /*medin* < Moğ. *mod(on)* “ağaç; odun; orman” (Lessing 541a); Kalm. *modi (modon)* “ağaç, orman” (KalmRS 353b). Tuva Türkçesinde *madar* sözcüğüne “tahta kâse” (TuvRS 285b) ve Yakut Türkçesinde ise *modiono* sözcüğüne “evin girişi; tahta” (YakRS 241a) anlamlarıyla

rastlanmaktadır. Diğer Türk dillerinde *mod(on)* sözcüğüne hem ses özelliği hem de anlam bakımından yakın sözcük tespit edilememiştir.

4. Sonuç

Bu çalışmada, Kırgızcada *kaya* anlamına gelen *zoo* sözcüğü ile ve *Boom Kapçıgay*, *Narın*, *Alamüdüin*, *Ala-Arça* ve *Çek-Nura/ Orta-Nura* yer-su adlarının etimolojisi üzerine durulmuştur.

Kırgızcadaki *zoo* sözcüğü Moğolcadan (< *zava* “hendek, geçit, vadi”) bir ödünçleme olduğu düşünülebilir. *Zoo* sözcüğünün “kaya” anlamı dışında “dağ zinciri” anlamı da tespit edilmiştir. Kırgızcadaki *kıya* “tepenin yamacı” sözcüğü ise ET’deki *kaya* sözcüğünün bazı ses değişimlere uğramış şeklidir ve sözcüğe daha çok atasözleri ve deyimlerde rastlanmaktadır.

Bu çalışmada *Boom Kapçıgay*, *Narın*, *Nura*, *Ala-Arça*, *Alamüdüin* adlarının etimolojisi üzerinde durulmuştur. Kırgız Türkçesindeki bu adlar Moğolcadan ödünçlemedir ve sadece yer-su adları olarak bilinmektedir.

Boom (< Moğ. *boom* “yüksek ve dik, dar dağ geçidi veya vadi”) sözcüğüne Yakut Türkçesinde *biom* “zorlukla geçilen yer” ve Tuva Türkçesinde *boom* “nehire doğru uzanan dağ silsilesindeki uçurum” anlamlarıyla rastlanmaktadır.

Kapçıgay (< Moğ. *xapsagay* “dağ geçiti, vadi geçiti”) sözcüğünün bazı ses değişimleriyle Yeni Uygurcada *kapçıgay* “dağ boğazı”, Kazakçada *kapsagay* “yalın ve uzun boylu”, Nogaycada *kapsagay* “geçit”, Altaycada *kapçal* ve Tuvacada *kaşpal* “kayalı dağ geçiti” biçimleri tespit edilmiştir.

Narın (< Moğ. *narın* “ince; dar”) sözcüğü Kırgız, Karakalpak ve Özbek Türkçelerinde “ince doğranmış, et suyu ile yapılan bir yemek” adıdır. Ancak bu sözcüğe Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Yakut Türkçesinde “ince; sevimli” anlamlarıyla rastlanmaktadır. Tuva Türkçesinde ise *narın* sözcüğü “zor” anlamıyla tespit edilmiştir.

Çek-Nura/ Orta-Nura: Nura (< Moğ. *nura* “nehir kıyısı; sarp kıyıları”) sözcüğü diğer Türk dillerinde tespit edilmemiştir. Anlam açısından yakın olan *nor*, *no*; *nohur* (< Moğ. *nagur* “gölet, göl”) sözcüğüne ise Yeni Uygur Türkçesinde *nor*, *no* “su oluşu; çatı oluşu”, Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinin ağızlarında *nohur* “su birikintisi” şeklinde rastlanmaktadır.

Ala-Arça: Türk dillerinde bilinen *ala* sözcüğü (< Moğ. *alag* “karışık renkli” Lessing 26b) ile yer adlarında rastlanan *ala* (< Moğ. *ala* “yüksek tepe” Lessing 26a) sözcüğünü birbirine karıştırılmamalı. Tuva Türkçesinde *alaak* sözcüğüne “orman vadisi” anlamı ile rastlanmaktadır.

Arça (< Moğ. *arça* Lessing 50b) sözcüğüne Kırgız Türkçesinde olduğu gibi Türk dillerinin bir çoğunda bazı ses değişimleri ile rastlanmaktadır: Altay, Hakas Türkçelerinde *arçın* biçimi, Başkurt, Tatar, Türkmen, Özbek ve Kazak Türkçelerinde ise *arça/arşa* biçimleri görülmektedir.

Alamüdüin: *ala – müdüin* (< Moğ. *ala* “yüksek tepe” Lessing 26a; *mod(on)* “ağaç; odun; orman” Lessing 541a) sözcüğü Türk dillerinde tespit edilmemiştir ancak Tuva Türkçesinde *madar* “tahta kâse” ve Yakut Türkçesinde ise *modtono* “evin girişi; tahta” anlamlarıyla rastlanmaktadır. Hem *madar* hem de *modyono* sözcüklerinin Moğolcadaki *mod(on)* sözcüğünden türediği düşünülmektedir.

Kısaltmalar:

Alt: Altayca	Moğ: Moğolca
Azr: Azerbaycan Türkçesi	OT: Orta Türkçe
Baş: Başkirca	Özb: Özbekçe
BaşRS: bk. Ahmerov	ÖzbRS: bk. Akabirova
Çağ: Çağatayca	SUyg: Sarı Uygurca
DLT: Divanü Lûgat-it-Türk	Tat: Tatarca
DTS: bk. Nadelyayev	TatRS: bk. Golovkina
ET: Eski Türkçe	TMEN: bk. Doerfer
Hak: Hakasça	Trkm: Türkmence
HakRS: bk. Baskakov	TrkmRS: bk. Baskakov
Kalm: Kalmukça	Tuv: Tuvaca
KalmRS: bk. Munieva	TuvRS: bk. Tenişev
Kaz: Kazakça	Yak: Yakutça
KazRS: bk. Bektaev	YakRS: bk. Sleptsov
KazTR: bk. Yüce	YUyg: Yeni Uygurca
	YUygRS / YUygTS: bk. Nacip

KAYNAKLAR

- Abdullaev, S. N. (2007). *O Variyantnosti Napisaniya Toponimov İssık-Kul'skogo Regiyona*. Bişkek: KRSU.
- Ahmerov, K. Z. (1958). *Başkirsko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Akabirova, S. F. (1958). *Uzbeksko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Akademiya Nauk Kirgizskoy SSR. (1956). *Istorija Kirgizii*. T. II. Frunze.
- Alimov, R. (2016). On The Yenisei Kirghiz Title Ā-RĒ. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* Volume 69 (3), s. 265 – 283.
- Ayazlı, Ö. (2015). Sarı Uygurcadaki Moğolca Ödünçlemeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 8, Sayı 41, s.103-111.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, N. A. (1953). *Hakassko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Baskakov, N. A. (1964). *Russko-Altayskiy Slovar'*. Moskva.
- Baskakov, N. A. (1968). *Russko-Turkmenskiy Slovar'*. Moskva.
- Batmanov, İ. A. (1966). *Tyurkskiye Yazıki v Tsentral'noy Azii i Yujny Sibirii*. Frunze: İlim.

- Bektaev, K. (1991). *Kazahsko-Russkiy Slovar'*. Alma-Ata.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I-V*. Wiesbaden: Steiner.
- Golden, P. (1992). *An Introduction to the history of the Turkic peoples: ethnogenesis and state-formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Golovkina, O. B. (1966). *Tatarsko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Hangin, G. (1986). *A Modern Mongolian-English Dictionary*. Bloomington.
- Haenisch, E. (1939). *Wörterbuch zu Mongol und Niuea Tobca'an- Geheim Geschichte der Mongolen*. Wiesbaden (reprint 1962, Leipzig).
- Hüseynov, H. (1941). *Azerbaydçansko-russkiy slovar'*. Baku.
- Karaağaç, G. (2003) çev. *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Karasaev, H.K. (2009). *Kırgız tilinin orfografiyalık sözdüğü* Bişkek: Mamlekettik til cana enciklopediya borboru.
- Konkobaev, K. (1980). *Toponimini Yujnoy Kirgizii*. Frunze: İlim.
- Kovalskiy, J. E. (1844-1849). *Dictionnaire mongol-russe-français*. Kazan.
- Lessing, F. D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Malov, S. Y. (1957). *Yazık jyoltih uyurov: slovar i grammatika*. Alma Ata.
- Menges, K. M. (1955 / 1956). The South-Siberian Turkic Languages, I / II. Notes on the Samojed Substratum. *Central Asiatic Journal*. Vol.II. s. 161-175.
- Mukambaev, J. (1972). *Kırgız tilinin dialektologiyalik sözdüğü*. Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası Terminalogiya komissiyası.
- Munieva, B.D. (1977). *Kalmısko-Russkiy Slovar'*. Moskva: Russkiy Yazık.
- Nadelyaev, B. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.
- Nacip, E. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Nugteren, H. (2011). *Mongolic Phonology and the Qinghai-Gansu Languages*. Utrecht: Brill.
- Oruzbaeva, B. (1995). *O Kirgizkih İ Mongolskih Leksiçeskih Paralelyah V Toponomike*. Frunze: İlim.
- Pulleyblank, E. G. (1990). The Name of the Kirghiz. *Central Asia Journal*. Vol. 34. s. 98-108.
- Radloff, W.W. (1893-1911). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte*. Bd. I-IV.St.- Petersburg.

Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmükisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilaines-Seura.

Räsänen, W. (1969). *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Sarkisyan, E. (1961). *Geschichte der orientalischen Völker Rußlands bis 1917*. R. München: Oldenbourg Verlag.

Sevortyan, E. V. (1997). *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*. Moskva: Yazıki Russkoy Kul'turi.

Sıdkov, S. (1983). *Mongolo-Tyurkskiye Yazıkovıye Paralleli*. Frunze: İlim.

Schönig, C. (1999). The internal division of Modern Turkic and its historical implications.

Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. Vol. 52. (1). s. 63-95.

Schönig, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westghusischen*. Turcologica. Bd. 47. Wiesbaden: Harrassowitz.

Sleptsov, P. A (1972). *Yakutsko-russkiy slovar'*. Moskva.

Stengass, F. A. (1970). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Librairie du Liban.

Tenişev, E. R. (1968). *Tuvinsko-russkiy slovar'*. Moskva.

Zieme, P. (1975). Ein uighurisches Erntesege. *Altorientalische Forschungen* 3. s. 109-143.

Zieme, P. (1986). Mängi Bulzun! Ein Weiterer Neujahrsegen. Emel Esin'e Armağan (24:1), *Türk Kültürü Araştırmaları* s. 131-139.

Yudahin, K.K. (1965). *Kırgızsko-Russkiy Slovar'*. I-II. Moskva: Sovetskaya Ensklopediya.

Yunusaliev, B. M. (1959). *Kırgız Leskikalogiyası*, Frunze: İlim.

Yüce, N. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.

Sözlükler

RAltS (1964). *Russko-Altayskiy Slovar'*. Moskva.

RAzrS (1971). *Russko-Azerbajdžanskiy Slovar'*. I-II. Baku.

RBaşS (1964). *Russko-Başkirskiye Slovar'*. Moskva.

RČuvS (1951). *Russko-Čuvaškiye Slovar'*. Moskva.

RHakS (1961). *Russko-Hakaskiy Slovar'*. Moskva.

RKazS (1954). *Russko-Kazahskiye Slovar'*. Moskva.

RKklpS (1967). *Russko-Karakalpakskiye Slovar'*. Moskva.

RKkrč-BlkS (1965). *Russko-Karaçaevo-Balkarskiye Slovar'*. Moskva.

RKkrčS (1965). *Russko-Karaçayskiye Slovar'*. Moskva.

RKkmS (1960). *Russko-Kumukskiye Slovar'*. Moskva.

RTatS (1984). *Russko-Tatarskiy Slovar'*. Moskva.

RTrkmS (1956). *Russko-Turkmenskiy Slovar'*. Moskva.

RTuvS (1980). *Russko-Tuvinskiy Slovar'*. Moskva.

RUygS (1956). *Russko-Uygurskiy Slovar'*. Moskva.

RUzbS (1983). *Russko-Uzbekskiy Slovar'*. Taškent.

RYakS (1968). *Russko-Yakutskiy Slovar'*. Moskva.

URL 1. Erişim Tarihi: 2020, 6 Haziran. Erişim adresi:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BE%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B5

URL 2. Erişim Tarihi: 2020, 6 Haziran. Erişim adresi:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D1%8B%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C

URL 3. Erişim Tarihi: 2020, 6 Haziran. Erişim adresi:

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D1%82%D0%BE-%D0%9D%D1%83%D1%80%D0%B0>

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%82-%D0%9D%D1%83%D1%80%D0%B0>

URL 4. Erişim Tarihi: 2020, 6 Haziran. Erişim adresi:

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B0-%D0%90%D1%80%D1%87%D0%B0_\(%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BA\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B0-%D0%90%D1%80%D1%87%D0%B0_(%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BA))

URL 5. Erişim Tarihi: 2020, 6 Haziran. Erişim adresi:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%83%D0%B4%D1%83%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD